

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ ENGELLİ HAKLARI KOMİSYONU

ENGELLİLİK TEMELLİ AYRIMCILIK, MÜCADELE VE ADALETE ERİŞİM SEMPOZYUMU

Öncelikle Türkiye Barolar Birliği Engelli Hakları Komisyonu Sözcüsü Av. Özlem Kara komisyon olarak öncelikle engelli meslektaşların sorunları, sonrasında engelli yurttaşların yaşadıkları hak ihlallerine ilişkin farkındalık ve görünür kılma doğrultusunda çalıştıklarını ifade etti.

BİRİNCİ GÜN

I. OTURUM

Birinci oturumda engelliliğe dayalı ayrımcılık, erişilebilirlik, makul düzenleme, kamu hizmetlerine erişim ve insan hakları hukuku çerçevesinde engelli bireylerin adalete erişimi konuları farklı yönleriyle ele alındı. Oturum boyunca ayrımcılığın doğrudan dışlama biçiminde ortaya çıkmadığı; çoğu zaman görünüşte tarafsız kurallar, hizmet tasarımları, kurumsal alışkanlıklar ve sistemsel eksiklikler içerisinde yeniden üretildiği vurgulandı.

Prof. Dr. Melek Göregenli'nin Sunumu

“Ayrımcılık: Sosyal Psikolojik ve Sistemsel Arka Plan”

Prof. Dr. Melek Göregenli'nin sunumu engelliliğe dayalı ayrımcılığın toplumsal yapıların, kurumların ve gündelik hayat pratiklerinin içine yerleşmiş sistemsel bir mesele olduğu tespiti ile başladı.

Sunumda özellikle; ayrımcılığın sosyal psikolojik kökenleri, “normal” kabul edilen toplumsal düzenin dışlayıcı yapısı, görünmez ayrımcılık biçimleri, damgalama, ötekileştirme, kurumsal ayrımcılık, insan hakları eksenli yaklaşım başlıkları üzerinde duruldu.

Göregenli, ayrımcılığın çoğu zaman açık bir düşmanlık biçiminde ortaya çıkmadığını; “yardım etme”, “koruma”, “uygun görmeme” ya da “senin yerine karar verme” gibi paternalist tutumlarla da yeniden üretilebildiğini ifade etti. Bu kapsamda: görünüşte tarafsız kuralların, kamu hizmetlerinin tasarım biçiminin, kurumsal alışkanlıkların, sosyal ve fiziksel çevrenin engelli bireyler bakımından eşitsiz sonuçlar yaratabileceği belirtilmiştir.

Engelli bireylerin toplumsal yaşamdan dışlanmasının yalnızca fiziksel engellerden değil; sosyal normlardan, dil kullanımından, kurumsal alışkanlıklardan, karar alma mekanizmalarından kaynaklanan yapısal eşitsizliklerle ilişkili olduğu vurgulandı.

Sunum boyunca “eşit davranmak” ile “eşitliği sağlamak” arasındaki farkın altı çizildi. Herkese aynı kuralları uygulamanın gerçek eşitlik yaratmadığı; bazı durumlarda fiili eşitlik için farklılaştırılmış düzenlemelerin zorunlu olduğu ifade edildi.

Ayrıca insan hakları perspektifinin; engelliliği bireysel eksiklik olarak değil, toplumsal bariyerler ve hak ihlalleri bağlamında değerlendirdiği belirtildi.

Göregenli'nin sunumunda özellikle dikkat çeken noktalardan biri de ayrımcılığın sıradanlaşması meselesiydi. Günlük yaşam içerisinde “olağan” kabul edilen pek çok uygulamanın aslında dışlayıcı ve eşitsizlik üretici sonuçlar doğurabileceği ifade edildi.

Sunum, engellilik alanında mücadele yürütülürken yalnızca hukuki düzenlemelerin değil; toplumsal farkındalığın, hak temelli dilin, kurumsal dönüşümün, katılımcı politika üretiminin büyük önem taşıdığı vurgusuyla tamamlandı.

Doç. Dr. Aslı Şimşek'in sunumu

Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık ve AİHM Yaklaşımı

Doç. Dr. Aslı Şimşek tarafından gerçekleştirilen sunumda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin engelliliğe dayalı ayrımcılık yaklaşımı ile Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme perspektifi karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır.

Sunumda; AİHM içtihadının gelişimi, ayrımcılık yasağının engellilik bakımından yorumu, makul düzenleme yükümlülüğü, erişilebilirlik hakkı, pozitif yükümlülükler, yapısal ve ilişkisel ayrımcılık başlıkları üzerinde durulmuştur.

Ayrıca EHİS'in hak temelli yaklaşımının, AİHM'in geleneksel ve zaman zaman tıbbi modele yaklaşan yorumlarından ayrıştığı ifade edilmiştir.

EHİS ve AİHS Karşılaştırmasında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS) ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yaklaşım farkları karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir.

Bu karşılaştırmada: EHİS'in hak temelli ve sosyal model yaklaşımını benimsediği, erişilebilirlik ve makul düzenlemeyi doğrudan yükümlülük olarak tanımladığı, pozitif yükümlülüklere daha geniş yer verdiği, insan haklarının bölünmezliği ilkesini esas aldığı vurgulanmıştır.

Buna karşılık AİHS sisteminin: daha bireysel başvuru odaklı, yargısal yorum eksenli, takdir marjına daha geniş alan bırakan bir yapıya sahip olduğu ifade edilmiştir.

Özellikle erişilebilirlik meselesinde EHİS'in dönüşümcü yaklaşımının AİHM içtihadına göre daha ileri bir standart sunduğu değerlendirilmiştir.

AİHM'in özellikle: *Glor v. İsviçre*, *Çam v. Türkiye*, *Guberina v. Hırvatistan*, *Enver Şahin v. Türkiye* gibi kararları üzerinden engelliliğin ayrımcılık yasağı kapsamında açık biçimde değerlendirilmeye başlandığı aktarılmıştır.

Kararlarda özellikle; makul düzenleme yükümlülüğü, erişilebilirlik hakkı, yapısal ayrımcılık, ilişkisel ayrımcılık, pozitif yükümlülükler kavramlarının geliştiği belirtilmiştir.

Ancak sunumda AİHM'in bazı kararlarında hâlen tıbbi modele yakın ve sınırlayıcı yorumların sürdüğü; erişilebilirliğin bağımsız bir hak ve yapısal eşitlik meselesi olarak yeterince güçlü ele alınmadığı yönünde eleştirel değerlendirmeler de yapılmıştır.

Arş. Gör. Buket Düz'ün sunumu

KDK Kararları Ekseninde Engellilik Temelli Ayrımcılık

Arş. Gör. Buket Düz tarafından yapılan sunumda Kamu Denetçiliği Kurumu kararları üzerinden engelliliğe dayalı ayrımcılık, erişilebilirlik ve kamu hizmetlerinin insan hakları ekseninde pratik değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Sunumda özellikle; eğitim ve sınav süreçleri, erişilebilirlik ve kamu hizmetleri, çalışma hayatı, barınma ve sosyal haklar alanlarında verilen KDK kararları incelenmiş; ayrımcılığın çoğu zaman hizmetin organizasyonu ve uygulanma biçimi içerisinde ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Makul düzenleme, fiili eşitlik, bireyselleştirilmiş değerlendirme ve usul güvenceleri kavramlarının KDK kararlarında giderek daha görünür hale geldiği ifade edilmiştir.

Bu bölümde ayrımcılığın; yalnızca açık ret işlemleriyle değil, hizmet sunum biçimleri, belge usulleri, sınav sistemleri, görev dağılımları, altyapı eksiklikleri, personel tutumları üzerinden de ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir.

Sunumlarda erişilebilirliğin yalnızca fiziksel erişim meselesi olmadığı; hizmete fiilen eşit katılımı sağlayan bütüncül bir hak alanı olduğu vurgulanmıştır.

Kamu denetçiliği kurumunca verilen ihlal kararlarını sunum sahibi tarafından başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Buna göre;

Eğitim ve sınav süreçlerine ilişkin karar örneklerinde; okuyucu desteği, işaretleyici desteği, ek süre uygulamaları, erişilebilir eğitim ortamı, uzman desteği, sistemsel doğrulama altyapıları gibi başlıklar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda “herkese aynı uygulama” anlayışının tek başına eşitlik yaratmadığı; gerçek eşitliğin ancak dezavantajı gözeten düzenlemelerle mümkün olduğu ifade edilmiştir. (KDK karar numaraları 2016/719, 2017/384, 2021/5835, 2024/3010, 2021/18420)

Erişilebilirlik ve Kamu Hizmetlerine ilişkin karar örneklerinde; kamu hizmetlerine erişim bölümünde: belediye hizmetleri, toplu taşıma, hissedilebilir yüzey uygulamaları, fiziksel çevre düzenlemeleri, personel davranışları üzerinden örnek kararlar incelenmiştir. Özellikle erişilebilirliğin yalnızca mimari düzenleme olmadığı; güvenlik, standartlara uygunluk, insan onuruna uygun hizmet sunumu ve personel yaklaşımını da kapsadığı belirtilmiştir. (KDK karar numaraları 2015/5364, 2018/10289, 2019/13811)

Çalışma Hayatı ve Kamu Personeline ilişkin karar örneklerinde; uygun çalışma ortamı sağlanması, görev dağılımı, engelliliğe uygun görevlendirme, nakil süreçleri, bakım yükümlülüğü bulunan çalışanların durumu değerlendirilmiştir. Ayrımcılığın yalnızca işe alınmama biçiminde değil; çalışma koşullarının örgütlenmesi içerisinde de ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. (KDK karar numaraları 2020/89166, 2024/10061, 2024/13308)

Barınma, Spor ve Sosyal Haklara ilişkin karar örneklerinde; kamu konutları, lojman sistemleri, spor kulüplerine erişim, ödüllendirme sistemleri, ÖTV istisnası uygulamaları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda fiili eşitlik ilkesinin bazı durumlarda farklılaştırılmış uygulamaları gerekli kılabilceği; her farklı muamelenin ayrımcılık anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir. (KDK karar numaraları 2023/13195, 2017/1394)

Ortak İlkeler ve Genel Değerlendirme :

Oturum boyunca öne çıkan ortak ilkeler şu şekilde özetlenmiştir; dolaylı ayrımcılığın görünür hale getirilmesi, makul düzenleme yükümlülüğünün merkeze alınması, bireyselleştirilmiş değerlendirme yapılması, usul güvencelerinin hak eksenli yorumlanması, erişilebilirliğin bütüncül bir hak alanı olarak değerlendirilmesi, kamu hizmetlerinin engelli bireylerin fiili eşitliğini sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması.

Ayrıca KDK kararlarının önemli bir başvuru ve savunuculuk alanı oluşturduğu; ancak tavsiye niteliğinde olmaları nedeniyle bağlayıcılık sorununun sürdüğü ifade edilmiştir.

Oturum sonunda erişilebilirliğin yalnızca fiziksel çevre düzenlemesi olmadığı; hukuk uygulamasının dili, kamu hizmetlerinin tasarımı ve karar alma süreçlerinin bütününe yayılan yapısal bir eşitlik meselesi olduğu vurgusu öne çıkmıştır.

2. OTURUM

Hak Arama Mekanizmalarında Stratejik Davalama / Ayrımcılıkla Mücadelede Kurumsal Sorumluluk ve Savunuculuk

Doç. Dr. Dilsad Çiftçi Sezer'in sunumu

“Hak Arama Mekanizmalarında Stratejik Davalama”

Doç. Dr. Dilsad Çiftçi Sezer sunumunda, ayrımcılığa uğrayan grupların adalete erişim süreçlerinde karşılaştıkları yapısal güçlükleri ve stratejik davalamanın bu alandaki dönüştürücü rolünü ele aldı.

Sunumda; adalete erişimin yalnızca mahkemeye başvurabilmek anlamına gelmediği, hak arama yollarının fiilen erişilebilir olması gerektiği, özellikle kırılgan grupların yargı süreçlerinde daha ağır ispat yükü ve ekonomik/sosyal engellerle karşılaştığı vurgulandı.

Stratejik davalamanın yalnızca bireysel uyumsuzluk çözümü olmadığı; toplumsal dönüşüm yaratmayı, kamuoyu oluşturmayı ve sistemsal sorunları görünür kılmayı hedefleyen bir araç olduğu ifade edildi.

Sunumda ayrıca sivil toplum örgütlerinin, baroların, uzman kuruluşların ayrımcılık alanındaki davalarda önemli aktörler olduğu ifade edildi.

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bu alandaki kararlarının da özellikle engellilik temelli ayrımcılık bakımından önemli bir başvuru ve savunuculuk zemini sunduğu belirtildi.

Ayrımcılık davalarında ispat sorununun kritik bir mesele olduğu; bu nedenle ispat yükünün esnek yorumlanmasının hak arama özgürlüğü açısından önem taşıdığı vurgulandı.

Sunumda ayrıca bazı stratejik davaların doğrudan kazanım sağlamasa bile, konuyu görünür hâle getirme, kamuoyu baskısı oluşturma, kurumsal dönüşüm sürecini başlatma bakımından değer taşıdığı ifade edildi.

Av. Candan Dumrul'un sunumu

“Ayrımcılıkla Mücadele Hususunda Deneyimler: Farklı Grupların Ayrımcılıkla Mücadele Yöntemlerinde Saha Deneyimlerinin Paylaşılması”

Av. Candan Dumrul sunumunda, Türkiye’de ayrımcılıkla mücadele alanında özellikle kadın hareketi ve sivil toplum deneyimlerinden örnekler paylaştı.

2000’li yıllardan itibaren Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere birçok alanda yapılan reformlarda kadın örgütlerinin ve hak savunucularının etkili savunuculuk faaliyetleri yürüttüğü ifade edildi.

Sunumda; politik lobicilik, kampanya yürütme, saha çalışmaları, raporlama, stratejik dava süreçleri gibi yöntemlerin birlikte kullanıldığı belirtildi.

Kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet alanında yürütülen çalışmaların, hukuk sisteminde önemli değişimlere zemin hazırladığı; ayrımcılık karşıtı mücadelenin yalnızca yargısal süreçlerle sınırlı olmadığı vurgulandı.

Ayrıca baroların, meslek örgütlerinin, insan hakları alanında çalışan yapıların kurumsal sorumluluk üstlenmesinin önemine dikkat çekildi.

Sunumda, ayrımcılıkla mücadelede görünürlük yaratmanın, kamuoyu oluşturmanın, dayanışma ağları kurmanın en az hukuki mücadele kadar önemli olduğu ifade edildi. Son olarak verdiği örnekte eşi tarafından 4. Kattan atılmak suretiyle şiddete uğrayan kadının bedensel engelli kaldığı bedensel engeliyle birlikte ısrarlı taciz ve takip mağduru olduğu bu noktada hak mücadelelerin kesişimselliği ve mücadelenin topyekün sürdürülmesi gerektiğinin altını çizdi.

Av. Veli Küçük'ün sunumu

“Barolar ve Meslek Örgütlerinin Rolü: Ayrımcılıkla Mücadelede Kurumsal Sorumluluk, Pro Bono Bağlamında Adalete Erişim”

Av. Veli Küçük sunumunda, baroların ve meslek örgütlerinin ayrımcılıkla mücadelede yalnızca mesleki temsil göreviyle değil, insan hakları savunuculuğu perspektifiyle de hareket etmesi gerektiğini ifade etti.

Özellikle probono destek mekanizmalarının, hak temelli hukuki danışmanlığın, kırılgan grupların adalete erişiminde ücretsiz hukuki desteğin önemine değinildi.

Baroların; ayrımcılığa karşı kurumsal refleks geliştirmesi, hak ihlallerini görünür kılması, stratejik davalara destek vermesi, insan hakları merkezleri ve komisyonlar aracılığıyla aktif savunuculuk yürütmesi gerektiği ifade edildi.

Sunumda ayrıca, ayrımcılık alanındaki mücadelede disiplinlerarası çalışmanın, sivil toplum iş birliklerinin, kurumsal dayanışmanın önem taşıdığı vurgulandı.

Oturum genelinde, engellilik temelli ayrımcılıkla mücadelede yalnızca bireysel dava süreçlerinin değil; kurumsal dönüşümün, toplumsal farkındalığın ve örgütlü hak savunuculuğunun da belirleyici olduğu ortak bir perspektif olarak öne çıktı.

Şahsi çıkarımlarım;

Bir kişi “yardım edilmesi gereken biri” olarak görüldüğünde, hak sahibi özne olmaktan çıkıp, başkalarının iyi niyetine bağımlı hâle gelebiliyor.

Bu yüzden engelli hakları yaklaşımı “acıma” veya “yardım” merkezli değil, “hak”, “erişilebilirlik”, “eşit katılım” merkezli düşünülmeli. “ortalıkta bir zihniyet sorunu var” vurgusu da var. Çünkü bina yapılırken rampanın düşünülmemesi, sınav sisteminin okuyucu ihtiyacını hesaba katmaması, bir engelli bireyin çalışabileceği varsayımının kurulmaması, hizmetlerin “ortalama insan” varsayımıyla tasarlanması hep aynı zihniyetin sonucu.

Burada anlatılan şey şu: ayrımcılık yalnızca “seni istemiyoruz” demek değildir. Hiç düşünmemek, hesaba katmamak, görünmez kılmak, “normal” kabul edilen sistemi sorgulamamak da ayrımcılık

üretir. “soyut psikolojik normlar” ve “herkes için normal olan düzen” kısmı da buna bağlanıyor. Toplum bir “ideal insan modeli” kuruyor: engelsiz, hızlı, bağımsız, sürekli üretken, standart beden/zihin yapısına sahip biri.

Sonra sistemler bu modele göre kuruluyor. Bu modele uymayan bireyler ise “istisna” gibi görülüyor. Oysa engelli hakları yaklaşımı şunu söylüyor: Sorun birey değil; bireyi "her hangi bir sebeple" dışlayan sistem.

Örneğin:

Asansör yoksa sorun tekerlekli sandalye değildir.
İşaret dili desteği yoksa sorun işitme engelli birey değildir.
Erişilebilir hukuk dili yoksa sorun bireyin “anlayamaması” değildir.

Sorun, hizmetin yalnızca belli bir insan tipine göre tasarlanmış olmasıdır.

“merhamet yerine hak temelli yaklaşım” kısmı tam olarak buna dayanıyor. Çünkü merhamet değişkendir, kişiye bağlıdır, geri çekilebilir. Ama hak talep edilebilir, denetlenebilir, hukuken korunur.

Bu yüzden engellilik alanında bugün: “yardım” değil “erişim”, “iyi niyet” değil “yükümlülük”, “acıma” değil “eşit yurttaşlık” kavramları öne çıkıyor.

“Merhamet hak eden birey değil, hak sahibi birey.”

Bence oturma en önemli fikirlerinden biri buydu.

Mekansal düzenlemeler konusu da çok vurucu ifade edildi. Buradaki notta anlatılan şey aslında engellilik alanındaki en güçlü dönüşümlerden biri: "Mekân tarafsız değildir."

Yani binalar, kaldırımlar, toplu taşıma, mahkemeler, okullar, kürsüler, tuvaletler, dijital sistemler, yönlendirme levhaları sadece “fiziksel düzenlemeler” değildir; bunlar aynı zamanda kimin bu toplumda “hesaba katıldığını” gösteren politik ve toplumsal tercihlerdir.

“Toplumsal mekanizmalar ayrımcılığı yeniden üretir.”

Ve mekân bunun en görünür araçlarından biridir.

Çünkü bir bina erişilebilir değilse, aslında o bina şunu söylemiş olur:

“Burada bulunacağını varsaydığımız kişi sen değilsin.”

Bu yüzden mekânsal düzenleme meselesi yalnızca teknik bir mimarlık sorunu değil; doğrudan eşit yurttaşlık, görünürlük, katılım, insan onuru meselesidir.

Çünkü erişilemeyen bir fiziksel çevre bazen bir insanın eğitim hakkını, çalışma hayatını, sosyal ilişkilerini, bağımsız yaşamını, hatta kendilik algısını belirliyor.

Örneğin; mahkeme salonuna çıkamayan bir avukat, okuluna erişemeyen bir öğrenci, belediye binasına giremeyen bir yurttaş, toplu taşımayı kullanamayan biri yalnızca fiziksel engelle karşılaşmıyor. Aynı zamanda: “Bu kamusal alan sana göre kurulmadı” mesajını alıyor.

Sunumda vurucu olan nokta sanırım şuydu; ayrımcılık bazen duvarların içine gizlenir.

Yani açık bir yasak olmadan da insanlar dışlanabilir.

Kimse: “Engelli birey giremez” demiyor olabilir.

Ama rampa yoksa, asansör çalışmıyorsa, hissedilebilir yüzey yanlış yapılmışsa, işaret dili desteği yoksa, yönlendirme sistemi erişilebilir değilse, internet sitesi ekran okuyucuya uygun değilse, o kişi fiilen dışarıda bırakılmış olur.

Bu nedenle hak temelli yaklaşım “Niyet”ten çok “etki”ye bakar.

Bir kurum “Biz kötü bir şey yapmak istemedik” diyebilir.

Ama sonuçta bir grup sistematik biçimde dışarıda kalıyorsa, orada ayrımcılık tartışması başlar. “mekânsal düzenlemeler ayrımcılığı tekrar üretiyor” kısmı tam da bunu anlatıyor. Çünkü toplum çoğu zaman: “ortalama beden”, “ortalama hareket kabiliyeti”, “ortalama algılama biçimi” üzerinden tasarlanıyor.

Bu yüzden engelli bireyler sonradan “uyarlanması gereken istisna” gibi görülüyor. Oysa hak temelli yaklaşım şunu söylüyor; insan çeşitliliği istisna değil normdur.

Dolayısıyla erişilebilirlik sonradan eklenen bir lütuf değil, tasarımın başlangıç noktası olmalıdır.

Bu nedenle bugün engelli hakları alanında “evrensel tasarım”, “erişilebilir şehir”, “kapsayıcı mekân” kavramları çok önem kazanıyor.

Çünkü mesele yalnızca bir rampanın yapılması değil; insanların kamusal yaşama eşit katılabilmesidir.

“Mekân insanı ya görünür kılar ya da yok sayar.”

Ve gerçekten hukuk bazen tam da bina girişlerinde, kaldırım eğimlerinde, kürsü yüksekliğinde, metro anonslarında başlıyor.

Evet, burada çok güçlü ve aslında engellilik hukukunun merkezindeki düşüncelerden biri var:

“Mekânsal düzenlemeler ayrımcılığı ortaya çıkaran düzlemlerdir.”

“hak sorunu mu / adalet sorunu mu” ayrımı da burada çok anlamlı.

Çünkü mesele yalnızca:

“engelli bireyin hakkı ihlal edildi mi?” sorusu değil.

Asıl mesele:

“Toplumsal adalet yolunda toplum kimleri hesaba katarak kuruluyor?”

Mesela bir adliyede: rampa olmaması, işaret dili tercümanı bulunmaması, görme engelli birey için yönlendirme sisteminin olmaması tesadüf değildir.

Bunlar aslında kamusal alanın kimi “varsaydığını”, kimi ise “istisna” olarak gördüğünü gösterir.

Bu nedenle mekânsal düzenlemeler yalnızca teknik değil, ideolojiktir de.

Bu tekrarlandıkça mesele yalnızca erişim değil, insanın özgüvenini, kamusal görünürlüğü, yurttaşlık hissini, aidiyetini etkileyen yapısal bir dışlanmaya dönüşür.

Bu nedenle erişilebilirlik yardım, kolaylık, lütuf değil; eşit yurttaşlığın ön koşuludur.

İKİNCİ GÜN

Av. Deniz Yazgan

“Engellilik Temelli Ayrımcılıkla Mücadele ve Adalete Erişim”

Sunumda, engelli bireylerin adalete erişim hakkının yalnızca fiziksel olarak adliyeye girebilmekten ibaret olmadığı; kişinin hukuk düzeni içinde tam bir “hak öznese” olarak tanınması gerektiği vurgulandı. Konuşmada özellikle BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 13. maddesi çerçevesinde devletin yükümlülükleri, yargısal kapasite, vesayet uygulamaları ve erişilebilir adalet sistemi ele alındı.

Sunum Başlıkları

Adalete erişim ne anlama gelir?
Engellilik anlayışındaki dönüşüm
BM Engelli Hakları Sözleşmesi md. 13
Adalete erişimin önündeki engeller
Ehliyet ve yargısal kapasite sorunu
Türkiye’de yapısal sorunlar ve cezasızlık
Sonuç ve öneriler

Adalete Erişim Kavramı

Sunumda adalete erişimin yalnızca mahkeme binasına ulaşabilmek olmadığı; eşit katılım, etkili korunma ve insan onuruna uygun muamele anlamına geldiği ifade edildi. Engelli bireyin yalnızca korunması gereken bir kişi değil, karar süreçlerine aktif biçimde katılan bir hak öznese olduğu vurgulandı.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 13. maddesinin yalnızca yargılama aşamasını değil; usuli düzenlemeleri, eşit katılımı, erişilebilirliği ve yargı personelinin eğitimini de kapsayan geniş bir yaklaşım içerdiği belirtildi.

Engellilik Anlayışındaki Dönüşüm

Konuşmada geçmişte uzun yıllar hâkim olan “sağlamcılık” anlayışının engelli bireyleri toplumsal yaşamın dışında bıraktığı ifade edildi. Engelliliğin bireysel eksiklik üzerinden değil; toplumsal ve yapısal engeller üzerinden değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı.

Bu kapsamda; Vesayet ve kısıtlılık rejimlerinin çoğu zaman kişiyi korumaktan çok dışlayıcı sonuçlar doğurduğu, “Koruma” adı altında bireyin karar alma süreçlerinden uzaklaştırılabildiği, Destekli karar verme mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği ifade edildi.

Sunumda özellikle şu yaklaşım dikkat çekici bulundu:

“Koruma adı altında dışlama üretilmemelidir.”

Ehliyet ve Yargısal Kapasite

Sunumun önemli başlıklarından biri de medeni hak ehliyeti ve yargısal kapasite konusu oldu. BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 12. ve 13. maddelerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği; kişinin engelliliği nedeniyle otomatik biçimde karar süreçlerinden dışlanması insan hakları ihlali oluşturabileceği ifade edildi.

Bu çerçevede; Kısıtlanan bireyin kendi iradesini ortaya koyabilmesinin önemi, Destek mekanizmalarının kişiye özgü kurulması gerektiği, Vesayet uygulamalarının paternalist yaklaşıma dönüşmemesi gerektiği dile getirildi.

Adalet Erişimin Önündeki Engeller

Sunumda engelli bireylerin karşılaştığı engeller çok boyutlu şekilde ele alındı:

Fiziksel Engeller

Adliye binalarına erişim,
Ulaşım sorunları,
Mekânsal düzenlemelerdeki eksiklikler.

İletişimsel Engeller

İşaret dili eksikliği,
Kolay okunabilir metinlerin yetersizliği,
Bilgilendirme süreçlerinin erişilebilir olmaması.

Usuli Engeller

Makul düzenleme eksikliği,
Sürece etkin katılımın sağlanamaması,
Beyanların yeterince dikkate alınmaması.

Dijital Engeller

UYAP ve duruşma sistemlerinin erişilebilirliği,
Teknolojik altyapının kapsayıcı olmaması.

Özellikle “mekânsal düzenlemelerin ayrımcılığı görünür kılan alanlar olduğu” yönündeki değerlendirme dikkat çekiciydi. Fiziksel erişilebilirlik eksikliği yalnızca teknik bir sorun değil; kişinin kamusal yaşama ve adalete eşit katılımını engelleyen yapısal bir ayrımcılık biçimi olarak ele alındı.

Türkiye’de Yapısal Sorunlar

Konuşmada cezasızlık politikalarının engelli bireyler bakımından adalete güveni zedelediği; soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde yeterli hassasiyetin her zaman sağlanamadığı ifade edildi.

Yargı personelinin engelli hakları konusunda özel eğitim almasının gerekliliği vurgulanırken, erişilebilir bir adalet sistemi için yalnızca mevzuat değişikliğinin değil; hak temelli yaklaşımın kurumsal kültüre dönüşmesi gerektiği belirtildi.

Sonuç ve Öneriler

Sunumun sonunda şu öneriler öne çıktı; Erişilebilir adliye sistemi, Makul uyumlaştırma uygulamalarının güçlendirilmesi, Hak temelli yaklaşımın yaygınlaştırılması, Yargı personelinin eğitimi, Engelli bireylerin süreçlere aktif ve eşit katılımının sağlanması.

Konuşma boyunca engelli bireylerin “yardım nesnesi” değil; bağımsız bireyler ve hak sahipleri olduğu perspektifi öne çıktı.

Av. Nihal Çepiz

“Ortopedik Engellilerin Adalete Erişimi”

İkinci sunumda, ortopedik engelli bireylerin adalete erişim süreçlerinde karşılaştıkları fiziksel, ekonomik ve yapısal engeller kişisel deneyimler üzerinden ele alındı. Sunum, erişilebilirlik tartışmasının yalnızca teorik düzenlemelerle sınırlı olmadığını; gündelik yaşamın ve yargı pratiğinin içinde doğrudan hissedilen bir hak meselesi olduğunu görünür kıldı.

Konuşmacı, geçirdiği trafik kazası sonrası omurilik felci sürecini ve sonrasında yaşadığı dönüşümü aktarırken, engelliliğin yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutları bulunduğunu ifade etti. Üniversite yıllarında kampüs ve eğitim ortamlarının erişilebilir olmaması nedeniyle ciddi güçlükler yaşadığını, bu durumun mesleki yaşamına kadar uzanan etkiler yarattığını anlattı.

Adalete Erişimde Fiziksel ve Ekonomik Engeller

Sunumda özellikle; Adliye binalarındaki mimari eksiklikler, Dik rampalar, Ağır kapılar, Tekerlekli sandalye kullanımına uygun olmayan duruşma salonları, Kat bilgilerinin erişilebilir olmaması, X-ray cihazları ve giriş noktalarındaki fiziksel zorluklar gibi sorunlar örneklerle aktarıldı.

Konuşmacı, erişilebilirlik düzenlemelerinin çoğu zaman “yapılmış olmak için yapılmış” görüntüsü taşıdığını; gerçek kullanım deneyiminin yeterince dikkate alınmadığını ifade etti. İki kişinin yardımı olmadan kullanılamayan rampaların veya bağımsız hareket etmeyi engelleyen mimari çözümlerin erişilebilirlik değil, yeni bir bağımlılık biçimi yarattığı vurgulandı.

Adli Yardım ve Sürece Katılım Sorunları

Sunumda ekonomik güçlüklerin de adalete erişimde önemli bir engel olduğu belirtildi. Engelli bireylerin; belge toplama süreçlerinde, adli yardım başvurularında, kurumlar arası ulaşımda, fiziksel erişim gerektiren işlemlerde ek maliyet ve güçlüklerle karşılaştığı ifade edildi.

Özellikle “silsileli engeller” kavramı dikkat çekti. Bir engelin başka bir engeli doğurduğu; fiziksel erişimsizliğin ekonomik ve hukuki dışlanmayı da beraberinde getirdiği anlatıldı.

İstihdam ve Ayrımcılık

Konuşmacı, avukatlık mesleğine ve kamu kurumlarında çalışma süreçlerine ilişkin deneyimlerini aktarırken, engelli bireylerin çoğu zaman “fırsat tanınmış gibi görünen” ancak gerçekte eşit olmayan koşullarda değerlendirildiğini ifade etti.

Kurumların engelli bireyi çoğu zaman yeterlilik üzerinden değil, önyargılar üzerinden değerlendirdiği; bu durumun dolaylı ayrımcılık yarattığı vurgulandı. “Engelliye fırsat tanımak” yaklaşımının tek başına yeterli olmadığı, esas meselenin eşit koşulların sağlanması olduğu belirtildi.

Sunumun En Çarpıcı Anlarından Biri

Bu oturumun en dikkat çekici ve düşündürücü noktalarından biri ise, tekerlekli sandalye kullanan konuşmacı için önceden hazırlanan konuşmacı platformunun kaldırılmış olmasıydı.

Bu durum, aslında erişilebilirlik konusunda farkındalık oluşsa bile eksikliklerin hâlâ sistematik biçimde devam ettiğini görünür kılan sembolik bir örnek olarak değerlendirilebilir. Fiziksel düzenlemelerin çoğu zaman "konu engelli bireyin adalete erişimi olmasına rağmen" engelli bireyin gerçek kullanım deneyimi dikkate alınmadan planlandığı; “düşünülmüş olmak” ile gerçekten erişilebilir olmak arasında ciddi bir fark bulunduğu hissedildi.

Bu nedenle sunum yalnızca hukuki bir değerlendirme değil; erişilebilirliğin teorik bir başlık değil, insan onuru ve eşit yurttaşlıkla doğrudan bağlantılı yaşamsal bir mesele olduğunu gösteren güçlü bir deneyim aktarımı niteliği taşıdı.

Av. Zeynep Çakır

“İşitme Engelli Bireylerin Adalete Erişimi”

Üçüncü sunumda işitme engelli ve sağır bireylerin adalete erişim süreçlerinde karşılaştıkları iletişim temelli engeller ele alındı. Sunum, işitme kaybının yalnızca tıbbi bir mesele değil; aynı zamanda hukuki süreçlere katılımı doğrudan etkileyen yapısal bir erişilebilirlik sorunu olduğunu ortaya koydu.

Konuşmada ilk olarak işitme kaybı türleri, nedenleri ve dereceleri hakkında temel bilgiler paylaşıldı. İletim tipi, sensörinöral ve miks işitme kaybı türleri açıklanırken; doğuştan veya sonradan gelişebilen işitme kayıplarının bireylerin iletişim biçimlerini farklılaştırdığı ifade edildi.

İşitme kaybının; hafif, orta, şiddetli, derin düzeylerde sınıflandırıldığı; koklear implant, işitme cihazı ve çeşitli teknolojik desteklerin her birey için aynı sonucu yaratmadığı vurgulandı.

İşitme Engelli ve Sağır Kavramları

Sunumda özellikle “işitme engelli” ve “sağır” kavramlarının birbirinden farklı olduğuna dikkat çekildi.

Sağır bireylerin yalnızca işitme kaybı yaşayan kişiler olarak değil; çoğu zaman kendi dili ve kültürü bulunan bir topluluk olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edildi. İşaret dilinin bağımsız bir dil sistemi olduğu; yalnızca el hareketlerinden değil, yüz ifadeleri ve beden dilinden de oluştuğu vurgulandı.

Dudak okumanın ise sanıldığı kadar kapsayıcı olmadığı; Türkçede seslerin önemli bir kısmının dudaktan okunamadığı belirtildi. Bu nedenle yalnızca dudak okumaya dayalı iletişim beklentisinin gerçekçi olmadığı ifade edildi.

İletişim ve Teknoloji

Sunumda işitme engelli bireylerin iletişim yöntemleri detaylandırıldı; İşaret dili, Dudak okuma, Yazılı iletişim, Teknoloji destekli araçlar, Otomatik altyazı sistemleri, Sesten metne çeviri uygulamaları.

Ancak teknolojik araçların tek başına yeterli olmadığı; özellikle mahkeme ortamlarında, kollukta veya resmi işlemlerde profesyonel işaret dili tercümanına erişimin temel bir hak olduğu vurgulandı.

Konuşmacı, koklear implant kullanımına ilişkin kişisel deneyimlerini aktarırken, işitme cihazı veya implant kullanımının kişiyi “tamamen engelsiz” hâle getirmediğini ifade etti. Gürültülü ortamlar, maskeli konuşmalar ve hızlı diyalogların hâlâ ciddi iletişim sorunları yaratabildiği belirtildi.

Adliyeler, Kolluk ve Noterlerde Yaşanan Sorunlar

Sunumda işitme engelli bireylerin hukuk sistemi içinde karşılaştıkları yapısal sorunlar kapsamlı biçimde ele alındı.

Özellikle; İşaret dili tercümanı eksikliği, CMK 150 kapsamında açık düzenleme boşluğu, Kolluk personelinin işaret dili tercümanı talep mekanizmalarını bilmemesi, Şikâyet ve ihbar süreçlerine erişim güçlükleri, Noter işlemlerindeki bürokratik engeller, Adli yardım birimlerinde erişilebilirlik eksikliği, Baroların internet siteleri ve bilgilendirme sistemlerinin erişilebilir olmaması gibi sorunlar aktarıldı.

Sunumda dikkat çeken noktalardan biri de, bazı durumlarda tercüman bulunmaması nedeniyle aile bireylerinin veya üçüncü kişilerin iletişim aracı hâline gelmesi ve bunun beyanın doğruluğu ile mahremiyet bakımından ciddi riskler yaratması oldu.

Sağlık, Eğitim ve İstihdam Alanındaki Sorunlar

Sunum yalnızca yargı süreçleriyle sınırlı kalmadı; işitme engelli bireylerin; sağlık hizmetlerine erişimde, eğitimde, iş yaşamında, kamu hizmetlerinde, bilgi ve medyaya erişimde karşılaştıkları sorunlara da değinildi.

Altyazı eksiklikleri, eğitim materyallerinin erişilebilir olmaması, kamu kurumlarında işaret dili bilen personel yetersizliği ve sosyal hayata katılım önündeki iletişim bariyerleri yapısal ayrımcılık örnekleri olarak değerlendirildi.

Grup Çalışmaları ve Çözüm Önerileri

Sunum kapsamında paylaşılan rapor ve grup çalışmaları bölümünde çeşitli çözüm önerileri aktarıldı; Adalet Bakanlığı bünyesinde uzman işaret dili tercümanlığı sistemi kurulması, CMK kapsamında işaret dili tercümanı atanmasının zorunlu hâle getirilmesi, Her baroda işaret dili bilen avukatların görevlendirilmesi, İşitme engelli bireylerin beyanlarının görüntülü kayıt altına alınması, Cezaevlerinde zorunlu işaret dili tercümanı sistemi, Barolar ile sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışması, Adli yardım birimlerinde erişilebilir içerikler ve QR kodlu bilgilendirmeler oluşturulması.

Sunumun Genel Değerlendirmesi

Sunum boyunca işitme engelli bireylerin adalete erişim sorununun yalnızca “duyamamak” meselesi olmadığı; asıl sorunun hukuk sisteminin iletişim biçimlerini tek tip kabul etmesi olduğu vurgulandı.

Sunumun kapanışındaki şu ifade ise oturumun temel yaklaşımını güçlü biçimde özetledi:

“Bir birey adalete erişemiyorsa, sorun adaletin kendisinde değil; yürüdüğü yolun engelli olmasındadır. Bu engelleri kaldırmak artık bir tercih değil, hukuki bir zorunluluktur.”

Bu yönüyle sunum, erişilebilirliğin bir iyi niyet meselesi değil; doğrudan hak temelli ve bağlayıcı bir yükümlülük olduğunu ortaya koyan önemli bir değerlendirme sundu.

İkinci oturum

Nöroçeşitlilik ve Adalete Erişim

Av. Nüsen Aksu / İzmir Barosu

İkinci oturumda, nöroçeşitlilik kavramı ve nöroçeşitli bireylerin adalete erişimde karşılaştıkları yapısal sorunlar ele alındı. Sunumda, nöroçeşitliliğin bir “hastalık” ya da “bozukluk” olarak değil, insan doğasının doğal bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı. Özellikle otizm spektrum bozukluğu, DEHB, disleksi ve duyuşal işleme farklılıkları gibi nörolojik farklılıkların bireyin yaşam deneyimini şekillendirdiği; ancak mevcut sistemlerin çoğunlukla nörotipik bireyler esas alınarak kurulduğu ifade edildi.

Konuşmada, nöroçeşitli bireylerin özellikle iletişim, ifade kurma, duyuşal yüklenme ve sosyal etkileşim biçimlerinin farklılık gösterebildiği; bu farklılıkların çoğu zaman yanlış yorumlandığı belirtildi. Bu durumun yalnızca günlük yaşamda değil, adli süreçlerde de ciddi hak kayıplarına yol açabildiği ifade edildi.

Adalete erişim bağlamında özellikle soruşturma ve kolluk süreçlerine dikkat çekildi. Nöroçeşitli bireylerin ifade alma süreçlerinde yanlış anlaşılabilirdiği, baskı altında iletişim kurmakta zorlanabildiği ve uygun koşullar sağlanmadığında sağlıklı ifade veremeyebildiği vurgulandı. Bazı durumlarda bireyin davranışlarının “suçu kabul” şeklinde yorumlanabildiği, oysa bunun çoğu zaman iletişim biçiminden veya yoğun stres karşısındaki tepkilerden kaynaklandığı belirtildi.

Sunumda ayrıca, mevcut mevzuatta nöroçeşitliliğe ilişkin açık ve yeterli düzenlemelerin bulunmamasının uygulamada ciddi boşluklar yarattığı ifade edildi. Özellikle ceza yargılamalarında ve kolluk aşamasında görev yapan personelin nöroçeşitlilik konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasının, bireylerin adalete erişimini zorlaştırdığı aktarıldı.

Bu kapsamda; adli personelin ve kolluk görevlilerinin nöroçeşitlilik konusunda eğitilmesi, ifade süreçlerinin bireyin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi, sade ve erişilebilir dil kullanılması, iletişim desteklerinin sağlanması, bireyin duyuşal hassasiyetlerini gözeterek fiziksel ortamların oluşturulması gerektiği ifade edildi.

Sunumun dikkat çeken noktalarından biri de, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelerden ibaret olmadığı vurgusuydu. Mekânsal düzenlemelerin yanı sıra iletişimsel, duyuşal ve bilişsel erişilebilirliğin de adil yargılanma hakkının bir parçası olduğu belirtildi. Bu yönüyle nöroçeşitlilik perspektifinin, engellilik ve insan hakları yaklaşımının önemli bir bileşeni olduğu ifade edildi.

Av. Müjgan Bilgen Özen

“Görme Engelli Bireylerin Adalete Erişimi”

“Görme Engelli Bireylerin Adalete Erişimi” başlıklı sunum, görme engelli meslektaşımız Av. Müjgan Bilgen Özen tarafından gerçekleştirilmiştir. Sunumda, görme engelli bireylerin adalet sistemine erişim süreçlerinde yaşadığı yapısal sorunlar; mevzuat, uygulama ve insan hakları perspektifiyle kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir.

Sunumun başlangıcında, adalete erişim hakkının demokratik ve çağdaş hukuk devletinin temel unsurlarından biri olduğu vurgulanmıştır. Adalete erişimin yalnızca mahkemelere fiziksel olarak ulaşabilmekten ibaret olmadığı; bilgiye erişim, bağımsız hareket edebilme, ekonomik imkânlar, erişilebilir ulaşım, teknolojik erişilebilirlik ve toplumsal önyargılar gibi çok katmanlı unsurları içerdiği ifade edilmiştir.

Av. Müjgan Bilgen Özen tarafından, adalete erişim hakkının dünya ölçeğinde görece yeni gelişen bir kavram olduğu; özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eşit yargılanma hakkı, ayrımcılık yasağı ve hak arama özgürlüğü çerçevesinde görünür hâle geldiği belirtilmiştir. Engelli bireyler bakımından ise bu kavramın çok daha yeni tartışılmaya başlandığı ifade edilmiştir.

Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin dünyada engelliliğe ilişkin önemli bir paradigma değişikliği yarattığı vurgulanmıştır. Sözleşmenin insan onuruna saygı, eşitlik, ayrımcılık yasağı ve erişilebilirlik ilkelerini merkeze aldığı; özellikle ayrımcılık yasağı ve eşitliği düzenleyen 5. maddesi ile kadınlara ilişkin 6. maddesinin büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir.

Türkiye’de anayasanın 10. maddesinde eşitlik ilkesinin, 36. maddesinde ise hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkının düzenlendiği; ancak engelli bireylerin adalete erişimine ilişkin doğrudan bağlayıcı ve kapsamlı düzenlemelerin yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. Türkiye’nin sözleşmeyi iç hukukun bir parçası hâline getirmesine rağmen uygulamada ciddi eksikliklerin devam ettiği belirtilmiştir.

Sunumda özellikle görme engelli bireylerin günlük yaşamda ve adalet sisteminde karşılaştığı somut sorunlara değinilmiştir. Görme engelli bir bireyin öncelikle bir hak ihlaline uğradığını fark edebilmesi, hukuki başvuru yollarını bilmesi ve bağımsız hareket edebilmesi gerektiği; ancak mevcut sistemin çoğu zaman bu koşulları sağlamadığı ifade edilmiştir.

Erişilebilir ulaşım sistemlerinin yetersizliği, sesli yönlendirme eksiklikleri, şehir merkezlerinden uzak büyük adliye kompleksleri ve dijital sistemlerin erişilebilir olmaması; adalete erişimin önündeki temel engeller arasında değerlendirilmiştir.

Av. Müjgan Bilgen Özen tarafından, özellikle büyükşehir adliyelerinde yön bulmanın görme engelli bireyler açısından ciddi bir sorun olduğu belirtilmiştir. Mahkeme salonlarının hangi blokta ve hangi katta bulunduğuna ilişkin erişilebilir yönlendirmelerin yetersiz olduğu; asansörlerde sesli anonsların çoğu zaman bulunmadığı ifade edilmiştir.

Duruşma süreçlerinde kullanılan dijital ekranların ekran okuyucu programlarla uyumlu olmamasının, görme engelli avukatların ve yurttaşların yargılamayı etkin biçimde takip etmesini zorlaştırdığı belirtilmiştir. Günümüzde teknolojinin erişilebilirlik açısından önemli imkânlar sunduğu; ancak bu teknolojilere erişimin ekonomik yük oluşturduğu da ifade edilmiştir.

Ceza infaz kurumlarında yaşanan sorunlara da ayrıca değinilmiştir. Görme engelli tutuklu ve hükümlülerin erişilebilir kütüphane hizmetlerinden yeterince yararlanamadığı, savunma hazırlık süreçlerinde gerekli teknolojik araçların sağlanmadığı ve bilgiye erişimde ciddi güçlükler yaşandığı belirtilmiştir. Bu durumun savunma hakkını doğrudan etkilediği vurgulanmıştır.

Sunumda noterlik işlemleri sırasında yaşanan ayrımcı uygulamalar da önemli başlıklardan biri olmuştur. Görme engelli bireylerden tanık istenmesi uygulamasının, bireyin hukuki özne olarak kabul edilmemesi anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda noterlik uygulamalarına ilişkin ayrımcı düzenlemelerin iptali amacıyla açılan davanın engelli hakları mücadelesi bakımından önemli bir örnek olduğu belirtilmiştir. İlgili genelge iptal edilmiş olmasına rağmen, uygulamada benzer sorunların hâlen devam ettiği aktarılmıştır.

Katılımcılar tarafından, engelli bireylerin çoğu zaman başvuru yollarını yeterince bilmediği; bu nedenle barolar, sivil toplum örgütleri ve ilgili kurumların davalara daha etkin katılımını sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu ifade edilmiştir.

Adli yardım hizmetlerinin erişilebilirliği konusunda da önemli eleştiriler dile getirilmiştir. Özellikle fiziksel olarak barolara ulaşamayan engelli bireyler için mobil adli yardım mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği; gerektiğinde hukukçuların bireyin bulunduğu yere giderek hizmet sunmasının önemli olduğu belirtilmiştir.

Çözüm önerileri kapsamında; hukuk fakültelerinde engelli hakları hukukuna ilişkin derslerin yaygınlaştırılması, hâkim, savcı, kolluk personeli ve adliye çalışanlarına yönelik sürekli engelli hakları eğitimleri verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çocuk adalet sistemi alanında geliştirilen uzmanlaşmış yapıların benzerlerinin engelli bireyler bakımından da oluşturulmasının önemli olduğu değerlendirilmiştir.

Ayrıca Adalet Bakanlığı bünyesinde engelli hakları alanında uzmanlaşmış birimlerin ve savcılıkların kurulmasının; soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde engelli bireylerin ihtiyaçlarını gözeten uzman personelin görev almasının adalete erişimde yaşanan eşitsizlikleri azaltabileceği belirtilmiştir.

Sunumun sonunda, engelli bireylerin yardım nesnesi değil doğrudan hak öznesi olduğu vurgulanmış; insan haklarının ancak herkes bakımından eşit biçimde güvence altına alındığında gerçek anlamına ulaşabileceği ifade edilmiştir. Engelli bireylerin tüm insan haklarından tam ve eşit biçimde yararlanabilmesi için kurumlar arası iş birliği ve toplumsal dönüşümün gerekliliği vurgulanarak sunum tamamlanmıştır.

Dr. Ezgi Taşçıoğlu – Keele University

BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 12. Maddesi Işığında Türkiye'de Vesayet Sistemi ve Yasal Kapasite Hakkı

Üçüncü oturumda, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi çerçevesinde “yasa önünde eşitlik” ilkesi, yasal kapasite hakkı ve Türkiye'deki vesayet sistemi ele alındı. Sunumda özellikle zihinsel ve bilişsel engelli bireylerin karar verme süreçlerinden dışlanmasının, yalnızca hukuki değil aynı zamanda insan hakları sorunu olduğu vurgulandı.

Dr. Ezgi Taşçıoğlu, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin engelliliğe ilişkin klasik korumacı yaklaşımı dönüştüren bir “paradigma değişimi” yarattığını ifade etti. Sözleşmenin, engelli bireyleri bakım nesnesi olarak değil; kendi hayatları üzerinde söz sahibi, hak öznesi bireyler olarak tanımladığı belirtildi. İnsan haklarının birbirine bağlılığı ve bölünmezliği anlayışının sözleşmenin temel yaklaşımını oluşturduğu vurgulandı.

Sunumda BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi kapsamında “yasal kapasite” kavramı detaylandırıldı. Bu kapsamda; hak ehliyeti (hak sahibi olarak tanınma), fiil ehliyeti (hakları kullanabilme yetisi), karar verme kapasitesi arasındaki farklara dikkat çekildi. Özellikle karar verme

kapasitesinin değişkenlik gösterebileceği; bunun tek başına bireyin yasal kapasitesinin ortadan kaldırılmasına gerekçe yapılamayacağı ifade edildi.

Türkiye bağlamında ise Türkiye'nin BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ni 2009 yılında onayladığı, ancak mevcut medeni hukuk sisteminde vesayet ve fiil ehliyeti uygulamalarının hâlen yoğun biçimde korumacı ve sınırlayıcı bir mantıkla sürdürüldüğü belirtildi. Türk Medeni Kanunu'ndaki vesayet mekanizmasının çoğu zaman bireyin desteklenmesini değil, onun yerine karar verilmesini esas aldığı ifade edildi.

Sunum kapsamında yürütölen araştırmaya ilişkin veriler de paylaşıldı. Araştırmamanın; vesayet hukukunun gündelik ve kurumsal yaşamda nasıl işlediğine odaklandığı, 44 katılımcıyla gerçekleştirildiği belirtildi. Katılımcılar arasında bilişsel engelli bireyler, ebeveynler, avukatlar ve doktorların yer aldığı ifade edildi.

Araştırmadan aktarılan örnekler, mevcut sistemin engelli bireyleri çoğu zaman pasif bir konuma ittiğini ortaya koydu. Özellikle; yurtdışı seyahat gibi temel işlemlerde vesayet kararının fiilen zorunlu hale gelmesi, ayırt etme gücü değerlendirmelerinin yüzeysel ve standartlaştırılmış biçimde yapılması, sağlık kurullarının ağır iş yükü nedeniyle bireyi yeterince tanıyamadan rapor düzenlemek zorunda kalması, mahkeme süreçlerinde bireyin fiilen sürecin dışında bırakılması gibi uygulamaların ciddi hak ihlallerine yol açtığı ifade edildi.

Sunumda yer verilen bir anne anlatısında, mahkemede saatlerce bekledikten sonra kararın kendileri olmadan verildiğinin söylenmesi; "siz olsanız da fark etmiyordu" ifadesiyle açıklanırken, bu durumun engelli bireylerin ve ailelerinin yargı süreçlerindeki görünmezliğini çarpıcı biçimde ortaya koyduğu vurgulandı.

Bir başka dikkat çekici vurgu ise bazı uzman görüşlerinde otizmlili veya zihinsel engelli bireylerin doğrudan "fiil ehliyeti olmayan kişiler" olarak değerlendirilmesiydi. Bu yaklaşımın bireyin ihtiyaçlarını, destek mekanizmalarını ve iletişim biçimlerini dikkate almayan ayrımcı bir bakış açısı olduğu ifade edildi.

Buna karşılık sunumda, destekli karar verme mekanizmalarının önemine dikkat çekildi. Engelli bireyin yerine karar vermek yerine; erişilebilir bilgi sunulması, iletişim desteği sağlanması, bireyin muhatap alınması, toplumsal yaşama katılımının desteklenmesi, bağımsız ve yetişkin yaşamın mümkün kılınması gerektiği belirtildi.

Özellikle bir avukatın aktarılan sözleri sunumun en güçlü noktalarından biri olarak öne çıktı: Zihinsel engelli bireylerin "özne" olarak kabul edildiğinde ve uygun destek mekanizmaları sağlandığında kendi iradelerini ortaya koyabildikleri; BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinin de tam olarak bunu amaçladığı ifade edildi.

Oturum boyunca vesayet sisteminin yalnızca hukuki bir koruma mekanizması olarak değil; bireyin toplumsal varoluşunu, karar alma hakkını ve insan onurunu doğrudan etkileyen bir yapı olduğu vurgulandı. Mevcut sistemin yerine, bireyin iradesini merkeze alan destekli karar verme modellerinin geliştirilmesi gerektiği ifade edildi.